

2001 ve 2008 Krizlerinin Karşılaştırması

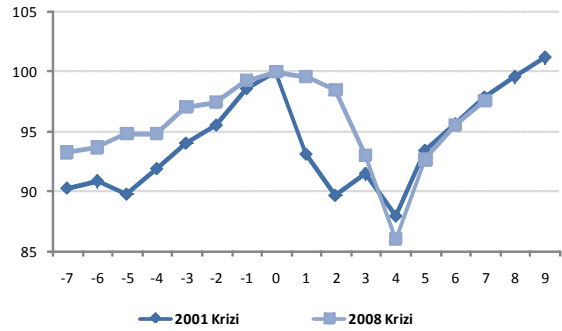
Müge Adalet[†]
Sumru Altuğ[‡]

Dört çeyrek boyunca azaldıktan sonra 2009 yılının dördüncü çeyreğinde %6 artış gösteren GSYH, Türkiye ekonomisinin küresel krizden çıkmakta olduğuna işaret ediyor. Politika Notu 10-07'de Türkiye GSYH verilerini diğer ülkelerle karşılaştırmış ve birçok yükselen pazar ekonomisi gibi Türkiye'nin de krizden 'V' şeklinde çıkacağını, bir başka deyişle kriz sırasında sert bir düşüş yaşayan ekonominin kriz sonrasında da hızlı toparlanacağını belirtmiştik. Bu politika notunda son krizi 2001 krizi ile karşılaştırarak, kriz sırasında ve krizden çıkışta ne gibi farklılıklar olduğunu incelemek istiyoruz.

İki krizi daha iyi karşılaştırmak için, her iki dönem için kriz öncesi zirvedeki (2000Ç4 ve 2008Ç1) GSYH değerini 100 olarak alıp, zirve öncesi 7 çeyrek ve sonrası 9 çeyrekteki değerlerine bakıyoruz. Şekil 1'de birkaç önemli

nokta dikkati çekiyor. Birincisi, kriz öncesi döneme bakıldığında, 2001 krizinde zirveye daha hızlı ulaşıldığını, bir başka deyişle, büyümenin daha keskin olduğunu görüyoruz. Bununla birlikte, zirveden inişte, 2001 krizi sırasında daha sert, 2008 krizinde ise daha kademeli olmuştur.

Şekil 1. Mevsimsellikten Arındırılmış GSYH Değerleri (Kriz öncesi zirve=100)

Kaynak: OECD

İkincisi, her iki krizde de zirveden dip noktaya ulaşılması 4 çeyrek sürmüştür. Ancak 2008 krizinde, GSYH daha fazla azalmış ve dolayısıyla, dip nokta daha aşağıda görülmüştür. Bu dört çeyrek boyunca 2001'de %12 küçülen GSYH, 2008'de %13,9 azalmıştır. Üçüncüsü, krizden çıkışta toparlanma hızları benzeşmektedir. 2001 krizi sonrası GSYH değerlerinin kriz öncesi zirveye ulaşması 9 çeyrek sürmüştür. 2008'de, zirveden 7 çeyrek sonrasında olduğumuz bu günlerde henüz kriz öncesi zirvenin altında olmakla birlikte, 2001 kriziyle paralel bir toparlanma yaşamaktayız.

2001 krizinde daha sert düşen GSYH, 2008'de daha kademeli olmakla birlikte daha fazla azalmıştır.

2001 ve 2008 krizlerini karşılaştırmaya, GSYH'nin harcamalara göre dağılımını inceleyerek devam etmek istiyoruz. Şekil 2-6'da, sırasıyla özel tüketim, devletin nihai tüketim harcamaları,

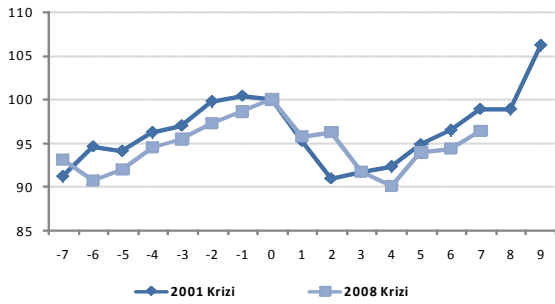
[†] Dr., Koç Üniversitesi ve EAF, madalet@ku.edu.tr

[‡] Prof., Koç Üniversitesi ve EAF Direktörü, saltug@ku.edu.tr

sabit sermaye oluşumu, ihracat ve ithalat için, yukarıda yaptığımız gibi zirveyi 100 alarak kriz öncesi ve sonrası değerlere bakıyoruz.

Şekil 2’de 2001 ve 2008’de tüketimin kriz öncesinde benzeştiğini, krizle birlikte zirvede inişin 2001’de daha keskin, 2008’de ise daha kademeli olduğunu görüyoruz. 2001’de iki çeyrek sonra bulunan dip noktası 2008’de 4 çeyrek sürüyor ve toparlanma da 2008’de daha yavaş seyreliyor.

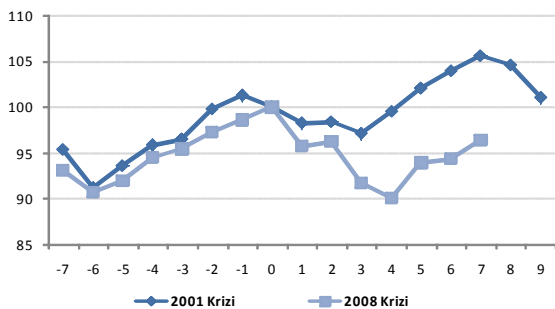
Şekil 2. Mevsimsellikten Arındırılmış Özel Tüketim Harcamaları (Kriz öncesi zirve=100)

Kaynak: OECD

Şekil 3’te devletin nihai tüketim harcamalarına baktığımızda, 2008’de bu harcamaların çok daha fazla düştüğünü görüyoruz. 2001 krizinde sadece üç çeyrek süresince ve ılımlı bir şekilde düşen devlet harcamaları, 2008 krizinde daha çok düşmekle birlikte, yavaş yavaş toparlanmaya başlamıştır.

Şekil 3. Mevsimsellikten Arındırılmış Devletin Nihai Tüketim Harcamaları(Kriz öncesi zirve=100)

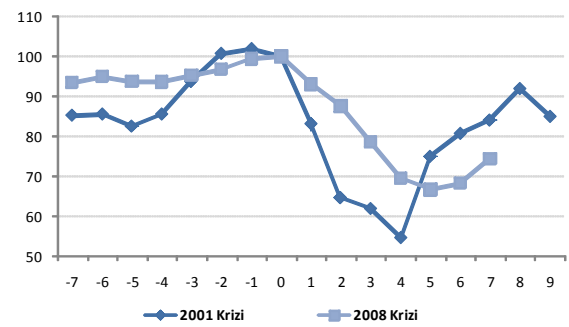
Kaynak: OECD

Şekil 4’de sabit sermaye oluşumuna baktığımızda ise 2001 krizinde sabit sermaye oluşumunun daha olumsuz seyrettiğini, zirveden 4 çeyrek sonrasında zirvedeki değerinin yarısına düştüğünü görüyoruz.

Her iki krizde de GSYH bileşenleri arasında en büyük düşüş sabit sermaye oluşumunda yaşanmıştır.

Her ne kadar 2001’de sabit sermaye oluşumu daha keskin düşmüş ve dip noktaya daha aşağıda varmış olsa da, toparlanma 2008’de daha yavaş olmaktadır. Burada dikkati çeken bir başka nokta da 2001 krizinde zirveden 9 çeyrek sonrasında zirve değerlerine geri dönmeyen tek GSYH bileşeninin de sabit sermaye oluşumu olmasıdır.

Şekil 4. Mevsimsellikten Arındırılmış Sabit Sermaye Oluşumu (Kriz öncesi zirve=100)

Kaynak: OECD

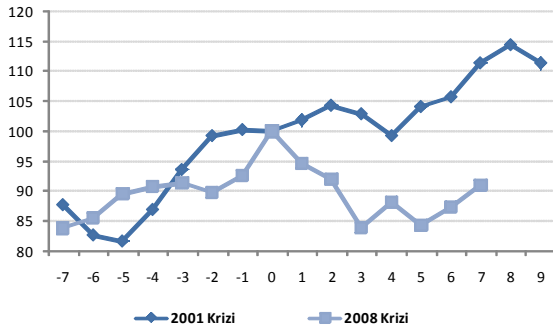
2001 krizinde ihracatta bir düşüş olmazken, 2008’de krizin küresel niteliği dolayısıyla ihracat dünyada ve Türkiye’de çökmüştür.

Son olarak, Şekil 5 ve 6’da dış ticareti inceliyoruz. İki kriz arasındaki en büyük farklılık ihracatta gözlemlenmektedir. 2008 krizinin küresel olması dolayısıyla, ihracatta büyük bir çöküş yaşanmıştır. Sert bir iniş yaşayan ihracat zirveden üç çeyrek sonra dibi bulmuştur, ancak

toparlanma yavaş seyretmektedir.

Son çeyreklerde ihracatın büyümeye tekrar pozitif katkı yapmaya başlaması iyi bir haberdır. 2001’de ise kriz yerel kaynaklı olduğu ve dünya ekonomisinde bir küçülme görülmediği için ihracat değerlerinde bir düşüş yaşanmamıştır.

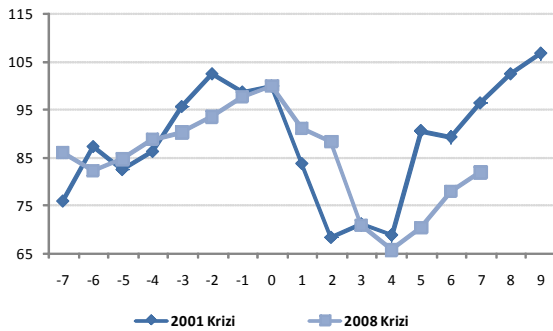
Şekil 5. Mevsimsellikten Arındırılmış İhracat Değerleri (Kriz öncesi zirve=100)

Kaynak: OECD

İhracatın aksine, ithalatta her iki krizde de düşüş yaşamıştır. Ekonomideki daralma sonucunda tüketimle birlikte ithalat da azalmıştır. Hem 2001 hem de 2008 krizinde zirveden dört çeyrek sonra dip noktası bulunmuş olsa da, ithalatta düşüş 2001 krizinde daha sert ve keskin olmuştur. Dip nokta sonrası toparlanma da daha hızlı olmuş ve üç çeyrek sonra zirve değerlerine geri dönmüştür. 2008 krizinde ise ithalattaki artış daha yavaş seyretmektedir.

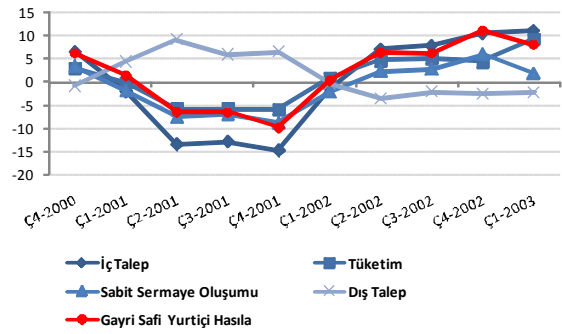
Şekil 6. Mevsimsellikten Arındırılmış İthalat Değerleri (Kriz öncesi zirve=100)

Kaynak: OECD

Tek tek karşılaştırdığımız GSYH değerleri ve bileşenlerinden çıkan ortak sonuç, 2001 krizinde hem krize girişin hem de kriz sonrası toparlanmanın daha hızlı ve keskin olduğudur. Bununla birlikte, 2008 krizi genel olarak daha sert olmuş, toparlanma ise daha yavaş seyretmektedir. Şekil 7 ve 8’de, sırasıyla 2001 ve 2008 krizi için GSYH’de ve başlıca GSYH bileşenlerinin GSYH içindeki payında bir önceki çeyreğe göre olan değişimi inceliyoruz.

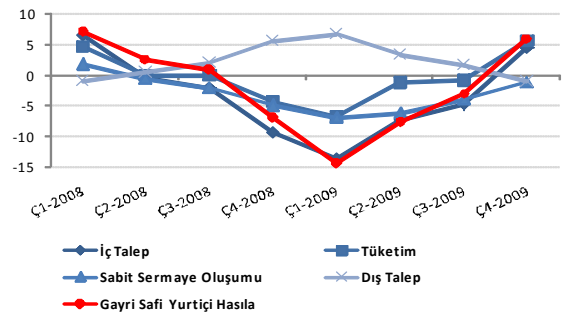
Şekil 7. GSYH ve Başlıca Bileşenlerinin GSYH’ye Oranlarında Bir Önceki Çeyreğe göre Değişim

Kaynak: TÜİK

Yukarıda vardığımız sonuçları burada da gözlemliyoruz. 2001’de krizin yerel niteliğine uygun olarak, GSYH’nin seyri iç talep ve tüketimle paralel. Şekil 7’de dikkati çeken diğer noktalar ise dış talebin GSYH’ye oranında azalma olmadığı ve sermaye oluşumunun kriz sonrasında çok fazla toparlanamadığıdır.

Şekil 8. GSYH ve Başlıca Bileşenlerinin GSYH’ye Oranlarında Bir Önceki Çeyreğe göre Değişim

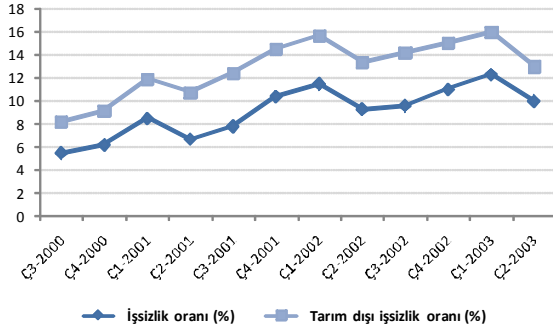
Kaynak: TÜİK

Şekil 8’de, 2008 krizinde GSYH’deki düşüşün daha sert olduğunu, iç taleple paralel seyrettiğini ve 2001’in aksine tüketimin GSYH’ye göre oranının daha az düştüğünü görüyoruz.

2001 krizi sonrasında kriz öncesi değerlerine geri dönmeyen işsizlik oranında benzer bir durum 2008 krizi sonrasında da yaşanabilir.

Son olarak, her iki krizde de artan işsizlik oranlarını karşılaştırmak istiyoruz. Krizle birlikte yükselen işsizlik oranları 2001’de kriz öncesi değerlerine dönmemiştir. 2008’de yükselen işsizlik oranlarının benzer bir yolda gitmesi olasılığını göz önüne almak gerekmektedir. Şekil 9 ve 10’da her iki kriz için toplam ve tarım dışı işsizlik oranlarına bakıyoruz.

Şekil 9. İşsizlik ve Tarım Dışı İşsizlik Oranları (%)

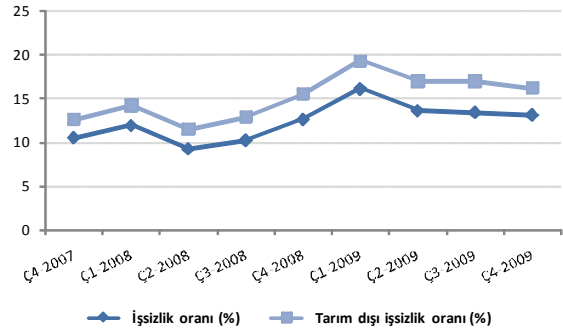
Kaynak: TÜİK

Şekil 9’da 2000’in üçüncü çeyreğinde %5,5 olan işsizlik oranının 2002’nin ikinci çeyreğinde %11,5’e kadar yükseldiğini ve 2003’ün birinci çeyreğinde %12,3 ile zirveye ulaştığını görüyoruz. 2004-2006 döneminde büyümenin artmasına rağmen işsizlik oranı kriz öncesi değerlerine inmemiştir.

Şekil 10’da, 2008 krizi öncesinde %10 olan işsizlik oranının krizle birlikte yükseldiğini, 2009’da

%16,1 ile zirveyi bulduğunu, son üç çeyrekte %13 civarında seyrettiğini gözlemliyoruz.

Şekil 10. İşsizlik ve Tarım Dışı İşsizlik Oranları (%)

Kaynak: TÜİK

Yukarıdaki incelememizden bu yüksek işsizlik oranını düşürmek ve uzun vadede büyümeyi artırmak için uygulanması gereken politikaların neler olduğuna dair bazı ipuçları elde edebiliriz. 2001 krizi sonrasında özellikle bankacılık sektörü ve para politikasında yapılan düzenlemeler sayesinde 2008’de birçok ülkenin aksine Türkiye ekonomisi bu kanaldan etkilenmedi. Ancak, başka tür politikalar aracılığıyla alınabilecek kurtarma tedbirleri açısından Türkiye göreceli olarak yetersiz kalmıştır.

Birincisi, büyümesi dışarıdan gelecek kaynaklara bağlı bir ülke olan Türkiye, Uluslararası Para Fonu (IMF) ile herhangi bir anlaşma imzalamaya yanaşmadığı için küresel kriz nedeniyle yurtiçine giren sermaye akışının azalmasıyla birlikte büyümede sert bir düşüşle karşılaşmıştır.

İkincisi, Hindistan ve Çin gibi ülkelerin tersine Türkiye, kamu harcamalarını hem küresel krizin etkilerine karşı göreceli bir korunma, hem de kriz sonrasında büyük getiri sağlayacak altyapı yatırımlarına odaklanamamıştır.

Üçüncüsü, Türkiye’de 2008 krizinin küresel bir

nitelik kazanmasından daha önce bozulmaya başlayan iktisadi konjonktürü tersine çevirebilecek ve azalan özel sektör yatırımlarını artırabilecek güven tedbirleri ya da yapısal reformlar yerine getirilmemiştir. Yukarıda da söz ettiğimiz gibi 2008 krizinden çıkış sürecinde yatırım harcamalarındaki düzelme Türkiye'nin daha önce yaşamış olduğu en büyük krize göre yavaş seyretmektedir. Oysa uzun vadeli büyüme ve öngörülemeyen dış şokların etkisine karşı hazırlıklı olmanın en iyi yollarından birisi iç tasarrufa dayalı olarak gerçekleştirilen yüksek yatırım oranlarıdır.

Yukarıdaki tablo daha önceki politika notlarımızda belirttiğimiz gibi, daha kriz öncesinde Türkiye ekonomisinde büyümenin yavaşladığını ve kriz olmasa da Türkiye ekonomisinin sağlıklı olmadığını göstermektedir. Birçok ülkenin aksine finans kanalından etkilenmeyen Türkiye, yine de çok sert bir daralma yaşamıştır. Bunda en büyük etkenlerden birisinin beklentilerin bozulması olması, Türkiye ekonomisinde çeşitli reformların gerektiğine işaret etmektedir. Görünen odur ki, Türkiye 2001 krizinden sonra başarıyla gerçekleştirdiği mali disiplin, bankacılık sektörünün yeniden düzenlenmesi gibi konulardaki reformlardan elde ettiği getiriye uluslararası konjonktürün de bozulmasıyla birlikte başka alanlara taşıyamamıştır. Oysa kısa ve orta vadede Türkiye'nin büyüme performansı, yüksek teknoloji kullanan ve üreten sektörlerin geliştirilmesine, kısa vadeli sermaye girişleri yerine iç tasarrufa dayalı büyümeye geçilmesine ve özel sektör yatırımlarını özendirerek gerek güven tedbirlerinin alınmasına gerekse eğitim ve altyapı gibi alanlarda kamu yatırımlarının

artırılmasına bağlıdır. Belki 2008 krizinin ardından ortaya çıkan en düşündürücü sonuç, 2001 krizinden çıkış sürecinde yaşanan yapısal reformlar türü reformların bu kriz döneminde söz konusu olmamasıdır.